

ВИБОРИ ЯК ЗАСІБ ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Вибори є дуже важливим суспільним явищем, однією з основних форм безпосередньої участі громадян в управлінні суспільними та державними справами. Вони дають можливість легітимізувати владу. Легітимізація в умовах демократичної держави означає перехід влади з рук однієї до рук іншої політичної сили на основі конституційних правил, відповідно до волі більшості. Легітимізованою може бути визнана лише та державна чи місцева влада, котра сформована на основі демократичних процедур, вільного волевиявлення осіб, які мають право голосу, рівності всіх учасників політичного процесу, діють у межах права.

Ключові слова: вибори, представницькі органи, безпосередня демократія, легітимізація влади.

Постановка проблеми. Дослідження легітимізації влади останнім часом виокремилися в актуальний напрямок юридичної науки. Ідеться як про світову, так і українську науку. Українські вчені досліджують питання легітимізації влади серед проблем народного представництва [8], представницької демократії [13, 23], виборчого права [6, 15]. Проте проблема виборів як засобу легітимізації влади не була предметом окремого дослідження. Тож виникає потреба узагальнення наукових концепцій, які розв'язують цю проблему.

Мета статті – науковий аналіз виборів як основного засобу легітимізації влади на основі узагальнення концепцій провідних українських і зарубіжних учених.

Виклад основного матеріалу. Вибори є дуже важливим суспільним явищем, однією з основних форм безпосередньої участі громадян в управлінні суспільними та державними справами. Це спосіб формування представницьких органів, процес, унаслідок якого народ шляхом голосування формує склад державного органу чи обирає на виборну посаду. Сформовані унаслідок виборів органи влади й обрані особи отримують право діяти від імені громади та володіють повноваженнями для прийняття загальнообов'язкових рішень на відповідній території.

Як зазначає німецький учений Г.Масер, у загальнонаціональному масштабі вибори є найбільш відомим праву масовим процесом [6, с. 297]. Вибори – один із найстарших суспільних інститутів. Інститут виборів, залежно від конкретних суспільно-політичних умов, політичного режиму, рівня політико-правової культури та демократичних традицій у суспільстві, дуже часто може виконувати роль знаряддя у боротьбі за владу. Проте у будь-якому випадку вибори запроваджують елементи демократизму у державі та суспільстві. У сучасних умовах вибори, будучи невід'ємною частиною суспільного життя, характеризують ступінь демократизму державно-

го режиму та є основною формою реалізації суверенної влади народу. Вони є фундаментом демократичної політичної системи, гарантом представництва інтересів різних суспільних груп і прошарків населення в органах державної влади.

У науці конституційного права існують різні погляди на спосіб формування поняття виборів. У юридичній енциклопедії за редакцією Ю.Шемчушенка вибори визначаються, по-перше, як форма безпосередньої демократії, яка передбачає формування представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом голосування. По-друге, як спосіб формування колегіальних представницьких органів влади та місцевого самоврядування; колегіальних органів управління політичних партій на їх конференціях та зборах; колегіальних органів представницьких та інших організацій [6, с. 356]. Подібно вибори визначаються в енциклопедії права за редакцією У.Каліни-Прашніц, за якою вибори є заходами, котрі, як правило, здійснюються шляхом голосування та мають на меті обрання відповідних кандидатів для виконання визначених функцій [10, с. 867]. Проаналізуємо тепер поняття виборів, запропоноване відомими науковцями, які репрезентують юридичні школи різних європейських держав. Б.Банашак визначає вибори як заходи, котрі мають на меті обрання відповідних кандидатів для виконання визначених функцій [1, с. 317]. При цьому він зазначає, що голосування є частиною цілого виборчого процесу та поняття виборів не може бути йому тотожним [2, с. 340]. Є.Бучковскі розуміє вибори як процес, у якому беруть участь громадяни як виборці, а також політичні партії, політичні та громадські організації, які відіграють особливо важливу роль у процесі висунення кандидатів (виборчих списків) та формуванні виборчих програм, у тому числі здійсненні організованої політико-програмної діяльності у процесі проведення виборчої кампанії [3, с. 16]. Л.Гарлицькі визначає

вибори як регулярне поновлення складу парламенту у результаті рішень, що приймаються за спеціальною процедурою усіма громадянами, котрі володіють політичними правами [5, с. 155], трактуючи їх як невід'ємну частину кожної демократичної політичної системи [5, с. 155]. М.Корнієнко визначає вибори як акт народного самоврядування [15, с. 18]. В.Маклаков розуміє вибори як процес формування державного органу влади або надання права виборній особі, реалізоване шляхом голосування уповноважених осіб за умови, що на кожну виборну посаду кандидує дві чи більше особи [19, с. 318]. М.Станішчук вважає вибори формою безпосереднього народовладдя, яка є відображенням волі народу, способом формування конституційного складу представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування [23, с. 296]. В.Погорілко вважає, що вибори можна розуміти як вираз народовладдя з метою формування органів державної влади чи місцевого самоврядування шляхом голосування [13, с. 295]. І.Ільїнський, Б.Страшун та В.Ястребов визначають вибори як спосіб формування органів управління шляхом голосування осіб, які мають на це право, та прийняття рішення більшістю. На їх погляд, вибори є демократичною процедурою формування органів управління, тому у більшості держав шляхом виборів формуються усі органи влади, за винятком спеціальних органів державної влади, що формуються шляхом призначення на посаду. У тих же випадках, коли має місце призначення на визначену посаду, яке здійснюється колегіальним органом, можна стверджувати, що так само мають місце вибори, тому що рішення приймаються шляхом голосування членів колегіального органу [11, с. 308]. Як вважає О.Лавринович, основною ознакою демократичної влади є її високий рівень легітимізації, а вибори – це засіб її отримання [16, с. 3]. А.Анто-шевські та Р.Гербут стверджують, що вибори надалі залишаються основною формою політичної участі у сучасних демократіях, що означає прийняття рішення усіма громадянами, котрі мають право голосу, щодо того хто персонально, у визначених законодавством проміжках, буде мати право приймати рішення від їхнього імені [9, с. 227].

Існують також інші означення виборів, проте найбільш відповідну дефініцію можна сформулювати тільки за умови здійснення ґрунтовного аналізу цього суспільного явища у сфері його реалізації. На нашу думку, вибори – це врегульована правом діяльність компетентних органів влади та громадян, результатом якої є формування персонального складу органів держав-

ної влади та місцевого самоврядування. Вибори в Україні – це встановлена Конституцією та законодавством України форма реалізації безпосередньої демократії. В умовах демократичного суспільства вибори є процедурою реального волевиявлення народу. З метою об'єднання вільних людей громада для підтримання свого оптимального функціонування повинна самоорганізуватися. Позитивна риса виборів як політико-правового інституту полягає у тому, що саме за допомогою народовладдя здійснюється формування органів влади та місцевого самоврядування.

Вибори віддзеркалюють тип політичної системи та безпосередньо на нього впливають. Шляхом виборів делегується не тільки право здійснення суверенної влади у визначених Конституцією межах. Жодна гілка влади не може вважатися носієм народного суверенітету, оскільки принцип поділу влади не дозволяє концентрувати його у руках однієї особи чи одного органу влади. Парламент і президент можуть реалізовувати власні конституційні повноваження у визначених у Конституції та законодавстві України межах.

Вибори виконують низку дуже важливих функцій. Повертаючись до твердження О.Лавриновича, зазначимо, що вони дають можливість легітимізувати владу. За допомогою виборів народ визначає своїх представників і делегує їх з метою дотримання його суверенних прав. Так реалізовується одне з найважливіших прав людини. Загальна декларація прав людини 1948 року у статті 21 встановлює, що кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування [7]. У цій статті Загальної декларації відображається відношення до виборів як засобу легітимізації влади [14, с. 319]. Подібну точку зору прийнято у Протоколі до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, стаття 3 якого встановлює, що високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу [22]. Дещо ширше трактує вибори Міжнародний пакт про громадянські та полі-

тичні права 1966 року, стаття 25 якого передбачає, що кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації і без необґрунтованих обмежень право і можливість: а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; б) голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців; с) допускатися у своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби [20].

Легітимізація влади є кінцевим етапом певного процесу суспільного визнання відповідних дій, певного факту чи обраної на відповідну посаду особи [21, с. 151]. У цьому контексті заслуговує на увагу думка Р.Лівшиця, котрий вважає, що закони є легітимними у випадку їхнього позитивного сприйняття членами суспільства [17, с. 18-19]. Співзвучне йому твердження М.Вебера про те, що визнання влади підпорядкованими особами є основою для її легітимізації [4, с. 237]. Р.Лівшиць стверджує, що легітимізація має дві сторони: формальну та матеріальну. Формальна легітимізація означає, що закон прийнято відповідно до усталених процедур. Матеріально легітимізованим закон стає у разі сповнення очікувань людей та реалізації їхніх вимог у суспільному житті. Матеріальна легітимізація означає легальність [17, с. 18-19]. Підставою легітимізації є переконання більшості щодо «правильності» політичного устрою, державних інститутів, що представляють народ, переконання щодо того, що існуюча політична система найбільше відповідає інтересам суспільства.

Легітимізація в умовах демократичної держави означає перехід влади з рук однієї до рук іншої політичної сили на основі конституційних правил, відповідно до волі більшості. Легітимізація влади більшістю народу не означає, однак, що немає простору для реалізації мети частини суспільства, яке не належить до більшості. Принцип легітимізації влади більшості щільно пов'язаний з гарантуванням рівних можливостей так, що ця меншість може, за умови отримання підтримки виборців, стати більшістю на загальнодержавному чи місцевому рівнях. Підсумовуючи вищенаведені роздуми, можна стверджувати, що легітимізованою може бути визнана лише та державна чи місцева влада, котра сформована на основі демократичних процедур, вільного волевиявлення осіб, які мають право голосу, рівності усіх учасників політичного процесу, котрі діють у межах права.

Легітимізація влади також залежить від її (влади) ефективності. Тільки політична система, яка має високий рівень легітимізації та ефективності, може бути визнаною демократичною. Однак це не гарантує загальної справедливості, яка б задовольняла усі сторони виборчого процесу. Вибори є своєрідним барометром суспільного життя. У процесі виборів стикаються інтереси різних політичних сил, різні політичні погляди, виразниками яких є політичні партії. Результати виборів дають об'єктивну оцінку ступеня їхнього впливу на суспільство, відображаючи тенденції політичного життя. Крім того, вибори є засобом своєрідної селекції (відбору) політичних лідерів. Вони надають громадянам можливість передачі влади тим особам, котрі (з погляду виборців) гідні того, щоб виконувати такі функції. Проте не завжди виборці обирають між добрим та дуже добрим, часто обирають між поганим та ще гіршим. Така ситуація, на жаль, часто має місце в Україні. Класичним прикладом можуть слугувати президентські вибори в Україні 1999 року, коли у другому турі виборів боротьба за президентське крісло точилася між тогочасним Президентом України Леонідом Кучмою та першим секретарем Комуністичної партії України Петром Симоненком. У Західній Україні, більшість жителів якої у першому турі виборів голосували проти Леоніда Кучми, у другому турі виборів підтримали саме його, оскільки він був єдиною альтернативою комуністові Петрові Симоненку. Тобто фактично завдяки голосам західноукраїнських виборців Леонід Кучма був обраним Президентом України. На практиці ситуація такого «вимушеного» вибору призводить до розповсюдження явища виборчого абсентеїзму, який є своєрідною «хворобою» посттоталітарного суспільства. Громадяни посттоталітарних держав упевнені, що їхній голос нічого не вартує, а тому просто не беруть участі у виборах. Наприклад, президентські вибори в Іраку 2005 року, незважаючи на їхню часову розтягнутість (виборчі бюлетені виборці отримали задовго до дня виборів), не характеризувалися високою активністю виборців.

Усі сучасні демократичні держави проводять вибори, однак не всі вибори демократичні. Диктатури, марксистські режими, однопартійні уряди здійснюють вибори для того, щоб легітимізувати свою владу. У таких виборах може брати участь тільки один кандидат або кандидати, визначені на кожну посаду. Недемократичними є вибори, що проводяться шляхом виборчих фальсифікацій або ж за допомогою використання адміністративного ресурсу. Яскравий приклад не-

демократичних виборів – вибори у багатьох колишніх республіках Радянського Союзу. Однак те, що цілком можливе у Казахстані чи Білорусі (де влада успішно «воює» з опозицією), виявилось неможливим, наприклад, у Грузії, де свого часу наслідком парламентських виборчих фальсифікацій стали заворушення у Тбілісі та пізніше усунення із займаної посади тодішнього Президента Грузії Едуарда Шеварднадзе. При цьому, до його честі, зазначимо, що він, як і колишній Президент України Леонід Кучма, міг застосувати проти мітингувальників силу, однак з метою уникнення кровопролиття зробив правильний крок і подав у відставку [24].

Вибори можуть виглядати також як вибір у межах однієї партії, наприклад у Китаї чи Північній Кореї. Так, у 1987 році китайський уряд запровадив виборчу систему до органів місцевого самоврядування, що дозволяє жителям сіл обирати лідерів місцевих громад. Інститут виборів до органів місцевого самоврядування поширився практично на всі села держави. Наслідком цього стало формування простої децентралізованої системи регулювання та контролю між головою сільського комітету та сільськими зборами, які мають право критикувати деяких представників влади і навіть усувати із займаної посади сільського голову. Тож можна констатувати, що демократія у Китаї – явище локального характеру, що розповсюджується лише на сільський рівень. Загалом же Китайська Народна Республіка є авторитарною державою з централізованою системою прийняття рішень [18]. Проте навіть така мінімальна демократія призвела до реформування структури влади на селі. Із розповсюдженням і утвердженням системи місцевих виборів централізована структура влади Комуністичної партії Китаю піддаватиметься повільному реформуванню під впливом зростання прагнення народу до участі в управлінні суспільними справами. Адже так звана локальна демократія повинна у кінцевому рахунку допровадити до змін на рівні усієї держави. У Північній Кореї депутати Вищих Законодавчих Зборів Кореїської Народно-Демократичної Республіки обираються строком на п'ять років. Ними можуть бути тільки члени Єдиного Демократичного Вітчизняного Фронту, що об'єднує громадські організації та політичні партії під керівництвом Партії Праці Кореї. При цьому за офіційними результатами виборів оголошується, що за висунутих кандидатів голосувало 100% виборців [25].

Висновки. Вибори виконують свою роль у суспільстві тільки тоді, коли вони демократичні.

Тому, підсумовуючи, погодимось з думкою колишнього посла Сполучених Штатів Америки при Організації Об'єднаних Націй Джин Кирпатрик, яка вважає, що «демократичні вибори не тільки символічні. Це конкурентні, визначені, остаточні вибори, у яких найвищі особи, що приймають урядові рішення, обираються громадянами, які користуються із широкої свободи критики уряду, публікування критичних матеріалів і пропонування альтернативи» [12, с. 31].

Список літератури

1. Banaszak B. Prawo konstytucyjne, Nb 88, 2 wydanie / B. Banaszak. – Warszawa, 2001.
2. Banaszak B. Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych / B. Banaszak. – Zakamycze, Kraków, 2004.
3. Buczkowski J. Podstawowe zasady prawa wyborczego III Rzeczypospolitej / J. Buczkowski. - Wydawnictwo UMCS, Lublin, 1998.
4. Weber M. Rationalisierung und entzauberte Welt / M. Weber. – Leipzig, 1989.
5. Garlicki L. Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu. Wydanie 7 / L. Garlicki. - Liber, Warszawa, 2003.
6. Государственное право Германии. Том 1. – М., 1994.
7. Загальна декларація прав людини // «Голос України», 10.12.2008, № 236.
8. Заяць Н.В. Народне представництво : сутність, суб'єкти та особливості здійснення в Україні: [моногр.] / Заяць Н.В. – Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2012.
9. Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza, Pod redakcją A. Antoszewskiego i R. Herbuta. – Wrocław, 1997.
10. Encyklopedia prawa, Redaktor prof. dr.hab. Urszula Kalina-Prasznic, S.H. Beck. – Warszawa, 1999.
11. Ильинский И., Страшун Б., Ястребов В. Государственное право зарубежных социалистических стран. Учебник. Издательство «Международные отношения». – М., 1985.
12. Кирпатрик Дж. Що таке демократія? / Дж. Кирпатрик. – К., 2000.
13. Конституційне право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. За редакцією В. Погорілка. Наукова думка. – К., 1999.
14. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учебник в 4-х томах.

- Том 1-2, Ответственный редактор Б.Страшун. – М., 1995.
15. Корнієнко М. Виборче законодавство для органів місцевого самоврядування / М. Корнієнко // Політологічний словник. Випуск 1. – К., 1993.
16. Лавринович О. Конституційне забезпечення народовладдя в Україні / О.Лавринович // Віче, №2 (95), 2000.
17. Лившиц Р. О легитимности закона / Р.Лившиц // Теория права: новые идеи. Сборник статей. Выход 4. – М., 1995.
18. Li Fan. Grassroots Democracy in China / Fan Li // World and China Institute. – Beijing, 2001.
19. Маклаков В. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник в 4-х томах. Том 1-2. Под редакцией Б.Страшуна / В. Маклаков. – М., 1996.
20. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права // Міжнародні документи з прав людини. – К., 1997.
21. Политология: энциклопедический словарь. – М., 1993.
22. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод // Офіційний вісник України. 23.08.2006 р., № 32, стор. 453, стаття 2372, код акту 36905/2006.
23. Ставнійчук М. Форми безпосередньої демократії / М. Ставнійчук // Конституційне право України. За редакцією проф. В.Погорілка. – К., 2000.
24. Шеварднадзе Э. Президенты уходят на пенсию, но не на покой / Э.Шеварднадзе // Газета «Бульвар», № 6 (250), 09. 02. 2010.
25. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах. Том 1. Редакційний колектив Ю.Шемчушенко (відповідальний секретар) та інші. – К., 1998.
26. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.korea-dpr.com/>.

Стаття надійшла до редколегії 4 грудня 2013 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії В.М. Шаповалом.

I.M. Pankevych

Elections as a instrument of the power's legitimization

Summary

Elections are an important social phenomena, one of the major forms of direct participation of citizens in the administration of state and public affairs. They may legitimize power, which means the transfer of power from the hands of one political force to the hands of the other on the basis of constitutional rules, according to the will of the majority. Legitimized power might be only that which would be recognized by state and local authorities, which would be formed on the basis of democratic practices and free will of persons entitled to vote, also equality of all political actors who operate within the law.

Keywords: elections, representative bodies, direct democracy, the legitimization of power.

I.M. Панкевич

Выборы как средство легитимизации власти

Аннотация

Выборы являются очень важным общественным явлением, одной из основных форм непосредственного участия граждан в управлении общественными и государственными делами. Они дают возможность легитимизировать власть. Легитимизация в условиях демократического государства означает переход власти из рук одной в руки другой политической силы на основании конституционных правил, в соответствии с волей большинства. Легитимизированной может быть признана лишь та государственная или местная власть, которая сформирована на основании демократических процедур, свободного волеизъявления лиц, имеющих право голоса, равенства всех участников политического процесса, действующих в пределах права.

Ключевые слова: выборы, представительские органы, непосредственная демократия, легитимизация власти.